

DOI: <https://doi.org/10.34862/rbm.2020.1.7>

Filip Bryjka
Akademia Wojsk Lądowych
filip.bryjka@awl.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-8613-1030>

Serbscy bojownicy na froncie w Donbasie w latach 2014–2019

Streszczenie: Przedmiotem badań w niniejszym artykule jest zjawisko zagranicznych bojowników biorących udział w ukraińsko-rosyjskim konflikcie zbrojnym w latach 2014–2020. Autor skoncentrował się na przypadku ochotników z Serbii stanowiących jedną z najliczniejszych grup narodowościowych wspierających prorosyjskich separatystów w Donbasie. Ich zaangażowanie w konflikt ma nie tylko wpływ na bezpieczeństwo Ukrainy, ale także (nie)stabilność Bałkanów Zachodnich. Głównym celem artykułu jest wyjaśnienie znaczenia i konsekwencji udziału serbskich bojowników w walkach na wschodzie Ukrainy. W pierwszej części tekstu omówiono ramy definicyjne pojęcia „zagranicznych bojowników” i jego ewolucji w stronę „zagranicznych bojowników-terrorystów”. Następnie przeprowadzono szczegółową analizę problemu głównego oraz udzielono odpowiedzi na kilka pytań badawczych: 1) jaka jest skala fenomenu serbskich ochotników na tle zagranicznych bojowników z innych państw? 2) Jakie są ich motywacje i cele oraz jak wygląda proces ich rekrutacji i sposoby przemieszczenia się w strefę wojenną? 3) Jakie zagrożenie stanowią powracający bojownicy dla bezpieczeństwa Bałkanów Zachodnich oraz w jaki sposób poszczególne państwa przeciwdziałają temu zjawisku? Autor korzystał przede wszystkim z jakościowych metod badawczych: krytyczna analiza treści (literatury przedmiotu, artykułów naukowych, dokumentów, raportów, materiałów prasowych), analiza historyczna i porównawcza. Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że serbscy ochotnicy walczący w Donbasie stanowią potencjalne zagrożenie bezpieczeństwa Bałkanów Zachodnich. Weterani powracający do swoich miejsc pochodzenia mogą m.in. prowadzić działalność dywersyjną, wywrotową lub terrorystyczną na zlecenie rosyjskich służb specjalnych, jak miało to miejsce w Czarnogórze w 2016 r.

Słowa kluczowe: zagraniczni bojownicy, terroryzm, najemnicy, konflikt na Ukrainie, wojna hybrydowa

Serbian Fighters on the Frontline in Donbass (2014–2019)

Summary: The subject of research in this article is the phenomenon of foreign fighters participating in the Ukrainian-Russian armed conflict in the years 2014–2020. The author focused on the case of volunteers from Serbia, who are one of the most numerous national groups supporting pro-Russian separatists in Donbass. Their involvement in the conflict affects not only the security of Ukraine but also the (un)stability of the Western Balkans. The main purpose of this article is to

clarify the essence and consequences of the participation of Serbian fighters in the armed conflict in eastern Ukraine. In the first part of the text, the definition framework for the concept of “foreign fighters” and its evolution towards “foreign terrorist fighters” has been discussed. Subsequently, a detailed analysis of the main problem was carried out, and the following research questions were answered: 1) What is the scale of the phenomenon of Serbian volunteers comparing them to foreign fighters from other countries? 2) What are their motivations goals, and what are their recruitment process and ways of moving into the war zone? 3) What threat returning fighters pose to the security of the Western Balkans and how individual countries counteract this phenomenon? The author mainly used qualitative research methods: historical analysis, comparative analysis, and critical analysis of literature, research papers, documents, reports, press materials. Based on the conducted research, it can be concluded that Serbian volunteers fighting in Donbass pose a potential threat to the security of the Western Balkans. Veterans returning to their places of origin may conduct subversive or terrorist activities on behalf of Russian intelligence, as in the case of Montenegro in 2016.

Keywords: foreign fighters, terrorism, mercenaries, armed conflict in Ukraine, hybrid warfare

Wstęp

Fenomen zagranicznych bojowników (*foreign fighters*) nie jest nowym zjawiskiem. Według badań prowadzonych przez Davida Maleta, na 353 konflikty, jakie miały miejsce w latach 1815–2015, zagraniczni bojownicy uczestniczyli w 93 (ok. 26%) (Malet, 2016). Nie zawsze jednak skala tego zjawiska jest na tyle znacząca, by móc istotnie wpłynąć na przebieg konfliktu. Mimo to wyjazdy ochotników do stref działań wojennych mogą mieć poważne konsekwencje średnio- i długoterminowe. Masowy napływ radykalnych bojowników do Syrii, Iraku, Libii, Jemenu, Afganistanu czy na Ukrainę sprawia, że jest to kwestia istotna z perspektywy zarówno bezpieczeństwa wewnętrznego państw, jak i bezpieczeństwa międzynarodowego. Ryzyko i zagrożenia, jakie są związane z tym zjawiskiem, nie ograniczają się bowiem do udziału bojowników w samym konflikcie. Weterani powracający do swoich miejsc pochodzenia, czy też przemieszczający się w kolejne strefy konfliktów, dysponują doświadczeniem bojowym, które mogą wykorzystywać do prowadzenia działań terrorystycznych i dywersyjnych. Odpowiadają za radykalizację i rekrutację nowych ochotników, z którymi dzielą się swoją wiedzą i umiejętnościami. W ten sposób z resztą swoje struktury tworzyła Al-Kaida, której trzon stanowili arabscy ochotnicy, weterani walk w Afganistanie w latach 80. (Gunaranta, 2003).

Badacze zajmujący się problematyką zagranicznych bojowników koncentrują się przede wszystkim na analizie fenomenu ochotników motywowanych ideologią dżihadu. Szczególnie wpływ na rozwój tego zjawiska miała wspomniana radziecka

inwazja na Afganistan (1979–1989), która rozpałała gniew w świecie islamu. Należący do Bractwa Muzułmańskiego szejik Abdullah Azzam w swojej *fatwie* wezwał wówczas wszystkich muzułmanów do walki z niewiernymi. W ciągu dekady do Afganistanu przyjechało ok. 25 tys. zagranicznych bojowników, by walczyć po stronie swoich „braci w wierze” przeciwko lokalnym komunistom i ich sojusznikom ze ZSRR. Za pośrednictwem utworzonej w 1984 r. organizacji Maktab al-Khadamat Azzam koordynował przepływ pieniędzy, ochotników i uzbrojenia do Afganistanu, współpracując przy tym z saudyjskim szejikiem Osamą Bin Ladenem (późniejszym założycielem Al-Kaidy), licznymi organizacjami muzułmańskimi (finansowanymi przez saudyjskich darczyńców), a także pakistańskimi służbami specjalnymi (*Inter-Services Intelligence* – ISI) (Hegghammer, 2011, s. 70–89). Od początku lat 90. XX wieku to właśnie Al-Kaida – utworzona z arabskich weteranów wojny pod Hindukuszem – wyznaczała cele strategiczne i odgrywała rolę centrum ideologicznego dla lokalnych odłamów ekstremistów islamskich. W latach 90. organizacja Osamy Bin Ladena wspierała bojowników islamskich walczących m.in. w Algierii, Afganistanie, Kaszmirze, Bośni i Hercegowinie, Kosowie, Czeczenii i Dagestanie, Uzbekistanie, Tadżykistanie, Somalii czy Indonezji, dostarczając im pomoc finansową, uzbrojenie, a także prowadząc szkolenia, rekrutując i wysyłając ochotników (Gunaranta, 2003, s. 52).

Kolejną falę transnarodowego dżihadu uruchomiła wojna w Syrii, która rozprzestrzeniła się na sąsiedni Irak (Mishali-Ram, 2018; Joffé 2016). Proklamowanie w 2014 r. samozwańczego kalifatu przez ISIS (*Islamic State in Iraq and Syria*) w połączeniu z wykorzystaniem nowych technologii na potrzeby propagandy, radykalizacji i rekrutacji, a także nieszczelności granicy turecko-syryjskiej, zapewniły terrorystom stały napływ ochotników z całego świata. Fala, która dotarła do Syrii i Iraku, przewyższa wszystkie inne przykłady znane z najnowszej historii pod względem skali. Szacuje się, że w latach 2011–2016 do szeregów ISIS dołączyło od 30 tys. do 42 tys. ochotników. Największą grupę (8717) stanowiły osoby z obszaru poradzieckiego, następnie z Bliskiego Wschodu (7054), Europy Zachodniej (5718), Maghrebu (5319), Azji Południowej i Południowo-Wschodniej (1568), Bałkanów (845) oraz Ameryki Północnej (439) (Barret, 2017, s. 11; Radicalisation Awareness Network, 2017, s. 17). Na skutek działalności globalnej koalicji anty-ISIS, w połowie marca 2019 r. udało się doprowadzić do rozbitcia tej organizacji i upadku „państwa islamskiego”. To z kolei przyczyniło się do systematycznego odpływu bojowników. Według raportu ONZ w lutym 2019 r.

w szeregach *Daesh* walczyło 14–18 tys. osób, z czego ok. 3 tys. stanowili zagraniczni ochotnicy (ok. 7% wszystkich *foreign terrorist-fighters* – FTF), a kolejne 2–2,5 tys. (ok. 6,5%) przebywało w więzieniach na terytorium Syrii i Iraku (United Nations, 2019). Nie sposób przy tym oszacować dokładnej liczby FTF, którzy ponieśli śmierć w walce, a którzy powrócili do swoich miejsc zamieszkania lub do państw trzecich. Wielu z nich wciąż może stanowić potencjalne zagrożenie, kontynuując działalność terrorystyczną w miejscach swojego pochodzenia, państwach trzecich lub innych strefach konfliktów zbrojnych (m.in. w Libii i Jemenie).

Problem powracających zagranicznych bojowników jest szczególnym wyzwaniem dla współczesnych państw i organizacji międzynarodowych biorąc pod uwagę: 1) *trudności związane z ochroną granic* (m.in. wskutek masowego, nielegalnego napływu uchodźców i imigrantów), 2) *ewolucję terroryzmu* (przybierającego coraz częściej formę ataków „samotnych wilków” dokonywanych przez „rodzimego terrorystów” samodzielnie się radykalizujących), czy też 3) *prowadzenie przez państwa działań hybrydowych* polegających na wykorzystywaniu organizacji zbrojnych i grup terrorystycznych w charakterze „pośredników” (*proxies*) (Ahram, 2011; Mumford, 2013; Hughes, 2014).

Literatura przedmiotu jest zdominowana przez prace poświęcone zjawisku zagranicznych bojowników motywowanych fundamentalizmem islamskim. Niewiele uwagi poświęca się natomiast ochotnikom kierującym się np. ideologią skrajnie prawicową lub lewicową. Warto jednak zaznaczyć, że już w latach 30. ubiegłego stulecia do pogrążonej w wojnie domowej Hiszpanii (1936–1939) przybyło 35 tys. komunistów pragnących walczyć po stronie republikanów w szeregach Brygady Międzynarodowej. Pochodzący z ponad 50 państw ochotnicy byli przy tym najczęściej rekrutowani i wysyłani za pośrednictwem Kominternu bądź na polecenie europejskich partii komunistycznych. Zasadniczą rolę w tym procederze odgrywały sowieckie tajne służby (NKWD) oraz radzieccy doradcy wojskowi, szkolący i zaopatrujący bojowników, a także dowodzący ich oddziałami (Dan Richardson, 1982). Oddziały frankistów również zostały wzmocnione napływem ok. 12 tys. zagranicznych bojowników, wśród których dominującą grupę stanowili obawiający się „eksportu rewolucji” Portugalczycy. Siły generała Franco wspierały także faszystowskie Włochy i III Rzesza – nie tylko wysyłając ochotników, ale także dostarczając im sprzęt wojskowy i kierując do walki własne jednostki (*Legion Condor*). Hiszpania w latach 1936–1939 była teatrem wojny zastępczej (*proxy war*), na której zewnętrzni aktorzy w sposób pośredni zwalczali

wrogą ideologię bez oficjalnej deklaracji wojny (Mumford, 2013, s. 27–29).

Stosowany wówczas przez Związek Sowiecki model działania przypomina do pewnego stopnia metody i środki, jakie Federacja Rosyjska wykorzystwała do nielegalnej aneksji Krymu, czy też wywołania rebelii na wschodzie Ukrainy (Rauta, 2016). O ile od początku konfliktu władze na Kremlu zaprzeczały informacjom na temat obecności rosyjskich żołnierzy w Donbasie, o tyle przyznały, że walczą tam rosyjscy i zagraniczni ochotnicy. W rzeczywistości proces ich rekrutacji jest kontrolowany przez Moskwę za pośrednictwem komisji wojskowych, prywatnych firm wojskowych (*Private Military Companies* – PMCs) oraz organizacji zrzeszających weteranów i Kozaków. Zanim „ochotnicy” zostaną przerzuceni w strefę wojny, odbywają szkolenie wojskowe w Rostowie nad Donem, gdzie otrzymują wyposażenie, uzbrojenie (pozbawione numerów seryjnych) i umundurowanie pozbawione oznaczeń i metek producentów, aby uniemożliwić identyfikację (Free Russia, 2015). W ten sposób rosyjskie władze starają się utrzymać zdolność do „wiarygodnego zaprzeczania” (*plausible deniability*), czyli wypierania się udziału w konflikcie, czy też ograniczania wizerunkowych kosztów z tym związanych.

Obok rosyjskich „ochotników” i najemników, a także żołnierzy rosyjskich wojsk specjalnych i regularnej armii, jedną z najliczniejszych grup walczących po stronie separatystów w Donbasie stanowią Serbowie. W pewnym stopniu traktują oni konflikt na wschodzie Ukrainy jako „spłatę długu” wobec Rosjan, którzy udzielili im analogicznej pomocy w trakcie wojny domowej w Bośni i Hercegowinie (1992–1995). Oba narody łączą silne więzi cywilizacyjne, religijne, kulturowe, historyczne i ideologiczne. Udział serbskich bojowników w działaniach zbrojnych na Krymie i w Donbasie ma nie tylko znaczenie dla samej Ukrainy, ale także dla państw bałkańskich, gdzie weterani walk są angażowani przez rosyjskie służby specjalne do prowadzenia działań hybrydowych w tym regionie. Najlepszym tego przykładem jest nieudana próba przewrotu w Czarnogórze, przeprowadzona w 2016 r. przez serbskich nacjonalistów (w tym weteranów walk na Ukrainie) na zlecenie rosyjskiego wywiadu wojskowego (GRU).

Głównym celem tego artykułu jest wyjaśnienie znaczenia i konsekwencji udziału serbskich bojowników w trwającym konflikcie zbrojnym na wschodzie Ukrainy. W pierwszej części tekstu omówiono ramy definicyjne pojęcia zagranicznych bojowników i jego ewolucji w stronę zagranicznych bojowników-terrorystów. Następnie przeprowadzono szczegółową analizę problemu głównego

i udzielono odpowiedzi na kilka pytań badawczych: 1) jaka jest skala fenomenu serbskich ochotników na tle zagranicznych bojowników z innych państw? 2) Jakie są ich motywacje i cele oraz jak wygląda proces ich rekrutacji i sposoby przemieszczenia się w strefę wojenną? 3) Jakie zagrożenie stanowią powracający bojownicy dla bezpieczeństwa Bałkanów Zachodnich oraz w jaki sposób poszczególne państwa przeciwdziałają temu zjawisku? Autor korzystał przede wszystkim z jakościowych metod badawczych: krytyczna analiza treści (literatury przedmiotu, artykułów naukowych, dokumentów, raportów, materiałów prasowych), analiza historyczna i porównawcza.

Od zagranicznych bojowników do zagranicznych bojowników-terrorystów

Pojęcie zagranicznych bojowników doczekało się wielu definicji, różnych interpretacji oraz ujęć naukowych i prawnych. Zdaniem Davida Maleta mianem zagranicznego bojownika powinniśmy określać osobę, która dołączyła do ugrupowania partyzanckiego, lecz nie jest obywatelem państwa pogrążonego w konflikcie (Malet, 2013, s. 13; Malet, 2016, s. 2–6). Definicję tę precyzuje Thomas Hegghamer uznający za zagranicznego bojownika osobę spełniającą cztery kryteria: 1) dołączyła do aktywnej grupy zbrojnej; 2) nie posiada obywatelstwa żadnej ze stron konfliktu (nie jest zatem osobą powracającą do swojej ojczyzny, aby podjąć walkę); 3) nie jest członkiem żadnej oficjalnie istniejącej organizacji wojskowej (żołnierzem państwa trzeciego); 4) jest aktywnym bojownikiem z innych niż merkantylne powodów (nie jest najemnikiem) (Hegghamer, 2011, s. 57–58). Powyższe ramy definicyjne zdają się trafnie wyjaśniać istotę tego fenomenu i pozwalają odróżnić zagranicznych bojowników od najemników. O ile pierwsi kierują się głównie pobudkami ideologicznymi (skrajnie prawicowymi, lewicowymi lub religijnymi), o tyle drudzy są motywowani korzyściami majątkowymi¹.

¹ I Protokół dodatkowy do Konwencji Genewskiej definiuje najemnika jako osobę, która: a) została specjalnie zwerbowana w kraju lub za granicą do walki w konflikcie zbrojnym; b) rzeczywiście bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych; c) bierze udział w działaniach zbrojnych głównie w celu uzyskania korzyści osobistej i otrzymała od strony konfliktu lub w jej imieniu obietnicę wynagrodzenia materialnego wyraźnie wyższego od tego, które jest przyrzeczone lub wypłacane komatantom mającym podobny stopień i sprawującym podobną funkcję w siłach zbrojnych tej strony; d) nie jest obywatelem strony konfliktu ani stałym mieszkańcem terytorium kontrolowanego przez stronę konfliktu; e) nie jest członkiem sił zbrojnych strony konfliktu; nie została wysłana przez państwo inne niż strona konfliktu w misji urzędowej jako członek sił zbrojnych tego państwa (szerzej: Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949...,1977).

Według typologii *United Nations Office on Drugs and Crime* motywacje oraz profil psychologiczny ochotników wyjeżdżających, by wziąć udział w walkach zbrojnych, można zakwalifikować do następujących typów: 1) poszukiwacz zemsty (*revenge seeker*) – jednostka głęboko sfrustrowana i wściekła, poszukująca sposobu rozładowania frustracji i gniewu na jakiejś osobie, grupie lub podmiocie, które uznaje za winne swojego stanu; 2) poszukiwacz statusu (*status seeker*) – jednostka poszukująca rozpoznawalności i uznania wśród innych; 3) poszukiwacz tożsamości (*identity seeker*) – jednostka napędzana przede wszystkim potrzebą przynależności i bycia częścią czegoś znaczącego oraz dążąca do zdefiniowania swojej tożsamości lub sensu siebie poprzez przynależność do grupy; 4) poszukiwacz wrażeń (*thrill seeker*) – jednostka przystępująca do grupy z chęcią odczucia ekscytacji, przygody i chwały (UNODC, 2019, s. 8).

Wraz z rozwojem zjawiska terroryzmu islamskiego – zwłaszcza po wydarzeniach z 11 września 2001 r. – zagranicznych bojowników zaczęto określać zagranicznymi bojownikami-terrorystami (*foreign terrorist fighters* – FTF), nadając im jednoznacznie negatywny charakter. Tym samym zakwestionowano „pozytywne” („romantyczne”) podejście do ochotników wyjeżdżających w strefę konfliktu, by „walczyć o słuszną sprawę”. Ewolucja tej kategorii pojęciowej nastąpiła wskutek radykalizacji pewnych grup społecznych oraz rozwoju różnych form ekstremizmu politycznego (religijnego, nacjonalistycznego, anarchistycznego itd.), a także zmiany metod prowadzenia przez te środowiska walki politycznej. Analizy fenomenu zagranicznych bojowników czy też bojowników-terrorystów z pewnością nie ułatwia hybrydyzacja metod prowadzenia działań zbrojnych przez aktorów pozapaństwowych, często stosujących jednocześnie (choć w różnej skali) zarówno taktykę walki partyzanckiej, jak i metody terrorystyczne. W efekcie ofiarami ich działań są nie tylko siły zbrojne przeciwnika, ale i ludność cywilna.

W 2014 r. pojęcie FTF wprowadzono także do oficjalnych dokumentów Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ). W Rezolucji RB ONZ nr 2178 zagranicznych bojowników-terrorystów zdefiniowano jako „jednostki podróżujące do państwa innego niż państwo ich zamieszkania bądź narodowości, w celu dokonania, planowania, przygotowania lub udziału w akcje terrorystycznym lub w celu prowadzenia bądź uczestnictwa w szkoleniach terrorystycznych, w tym w związku z konfliktem zbrojnym” (Security Council,

2014). Aktywność w charakterze FTF jest przestępstwem kryminalnym określonym w Konwencji Rady Europy o zapobieganiu terroryzmowi² oraz w Protokole dodatkowym do tej konwencji z 2015 r.³ Rezolucja RB ONZ nr 2396 z 2017 r. nakłada na państwa członkowskie szereg obowiązków związanych m.in. z przeciwdziałaniem tranzytowi bojowników, identyfikowaniem osób działających w organizacjach terrorystycznych i nielegalnych formacjach zbrojnych, pociąganiem ich do odpowiedzialności karnej, a także wdrażaniem programów resocjalizacji i reintegracji rodzin FTF (Security Council, 2017). Powyższe ramy definicyjne trafnie charakteryzują istotę zjawiska FTF oraz mają użyteczną wartość operacyjną w przypadku egzekwowania norm prawnych. Nie rozstrzygają jednak dylematu dotyczącego wyraźnego odróżnienia „terrorystów” od „bojowników o wolność” (Ganor, 2002).

Biorąc pod uwagę „status operacyjny” zagranicznych bojowników-terrorystów, można ich podzielić na pozostających w rejonie konfliktu (*remainers*), powracających do miejsc swojego pochodzenia (*returnees*) oraz przemieszczających się do państw trzecich (*relocators*). Mogą przy tym odgrywać różnego rodzaju role, takie jak: 1) *męczennik* – osoba zabita na polu walki, która nie stanowi bezpośredniego zagrożenia, ale której „poświęcenie” może być wykorzystywane na potrzeby propagandy i rekrutacji; 2) *weteran* – doświadczony bojownik kontynuujący walkę w miejscu konfliktu lub przemieszczający się do innych miejsc zapalnych; 3) *rekruter* – po powrocie do miejsca pochodzenia rekrutuje innych do podjęcia walki i/lub pełni funkcję „duchowego przywódcy”; 4) *zreintegrowany bojownik* – osoba powracająca do państwa swojego pochodzenia, która a) zrywa z aktywnością terrorystyczną na skutek rozczarowania ideologią i codziennym życiem w organizacji zbrojnej/terrorystycznej; b) zaprzestaje operacyjnej aktywności terrorystycznej, ale w dalszym ciągu sympatyzuje z radykalną ideologią; 5) *terrorysta* – osoba powracająca do swojego miejsca pochodzenia i szukająca okazji do przeprowadzenia tam ataku terrorystycznego (CTED Trends Report, 2018, s. 4–7).

² Art. 5. Publiczne nawoływanie do przestępstwa o charakterze terrorystycznym; art. 6 Rekrutacja na rzecz terroryzmu; art. 7. Szkolenie na rzecz terroryzmu (szerzej: *Konwencja Rady Europy...*, 2005).

³ Art. 2. Otrzymywanie szkolenia terrorystycznego; art. 4. Wyjazd za granicę w celach terrorystycznych, art. 5. Finansowanie wyjazdu za granicę kraju w celach terrorystycznych; art. 6. Organizowanie lub ułatwianie w inny sposób wyjazdu za granicę kraju w celach terrorystycznych (szerzej: *Protokół dodatkowy do konwencji Rady Europy...*, 2015).

Na tej podstawie przypisuje się im różnego rodzaju zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego, takie jak: przeprowadzenie zamachu terrorystycznego, planowanie i kierowanie działalnością terrorystyczną, tworzenie nowych organizacji lub wzmacnianie już istniejących, radykalizacja i rekrutacja nowych bojowników-terrorystów. Historyczne przykłady zagranicznych bojowników powracających z Afganistanu, czy Bośni i Hercegowiny potwierdzają, że po powrocie do swoich państw osoby te angażują się w działalność terrorystyczną. Według badań przeprowadzonych przez Thomasa Hegghamera w latach 1990–2010 w 50% udaremnionych zamachów terrorystycznych brali udział byli FTF. Osoby powracające z miejsc konfliktów zbrojnych uczestniczyły także w przygotowaniach ok. 66% ataków, w wyniku których były ofiary śmiertelne (Hegghammer, 2013, s. 2–11). Chociaż w ostatnich latach zdecydowana większość ataków terrorystycznych została przeprowadzona przez „rodzimych terrorystów” (*home-grown terrorists*), należy zaznaczyć, że np. zamachu na Muzeum Żydowskie w Brukseli (2014) oraz zamachów w Paryżu (2015) dokonali Francuzi, którzy powrócili z wojny w Syrii. Należy jednak się zastanowić, czy prawidłowość ta znajduje również zastosowanie w stosunku do osób kierujących się inną motywacją (np. skrajnie prawicową lub lewicową) niż radykalizm religijny.

Serbscy ochotnicy w Donbasie

Chociaż zjawisko zagranicznych bojowników na obszarze postsowieckim występowało w latach 90. XX wieku, w żadnym z tych konfliktów nie wzięło udziału tylu zagranicznych bojowników, co w walkach w Donbasie. Szacuje się, że w latach 2014–2019 było to ponad 17 tys., walczących zarówno po stronie prorosyjskich separatystów (ok. 75%), jak i po stronie ukraińskiej (ok. 25%). Największą grupę (ponad 15 tys.) stanowią Rosjanie niebędący członkami rosyjskich sił zbrojnych. Zdecydowana większość z nich (ok. 12 tys.) wspiera separatystów. Do walk w Donbasie są rekrutowani, szkoleni i uzbrojeni przez Moskwę – za pośrednictwem komisji wojskowych, prywatnych firm wojskowych oraz organizacji zrzeszających weteranów i Kozaków. Poza nimi w walkach wzięło udział ponad 2 tys. zagranicznych bojowników z 54 państw świata. Najlicniejszą grupę stanowią Białorusini (ok. 800) oraz Serbowie (100–300). Większość pochodzi z Europy (np. 160 Niemców, 150 Gruzinów, 35 Francuzów, 20 Polaków), a w mniejszym stopniu z innych części świata (np. 30 Amerykanów,

10 Kanadyjczyków, 10 Australijczyków, 4 Brazylijczyków, 4 Kolumbijczyków, 3 ochotników z Kolumbii i 2 z Indii). W większości przypadków są powiązani z różnego rodzaju organizacjami radykalnymi (zarówno skrajnie prawicowymi, jak i skrajnie lewicowymi). Liczni z nich byli amatorami, ale wielu miało doświadczenie z innych konfliktów, ze służby wojskowej czy też z Francuskiej Legii Cudzoziemskiej (Legieć, 2019).

Według Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU) w działaniach zbrojnych w Donbasie po stronie prorosyjskich separatystów udział wzięło łącznie od 100 do 300 Serbów (Sukhankin, 2019, s. 3). Pierwsi, należący do ruchu czetników pojawili się już w marcu 2014 r. na Krymie, który został nielegalnie anektowany przez Rosję (Ristic, 2014). Następnie przenieśli się na wschód Ukrainy, gdzie wraz z napływającymi ochotnikami z Serbii uczestniczyli w działaniach bojowych, obstawiali *check-pointy*, ochraniali infrastrukturę wojskową i dostawy konwojów z „pomocą humanitarną” (*de facto* nielegalnymi dostawami uzbrojenia, sprzętu wojskowego i bojowników), a także prowadzili operacje wywiadowcze, dywersyjne i kontrwywiadowcze. Serbscy bojownicy walczą przede wszystkim w szeregach Brygady Międzynarodowej (*Pyatnashka*) zrzeszającej ochotników z różnych państw. Jednostka ta uczestniczyła w najważniejszych bitwach, m.in. w walkach o Szachtarsk, Iłowajsk, Debalcewe, czy lotnisko w Doniecku. Mniejsze grupy Serbów wstąpiły także do prorosyjskich formacji paramilitarnych, takich jak jednostki: „Prizrak”, „Ural”, „Batman”, „Rezanj”, 7. Brygada, 1. Jednostka Słowiańska, czy Pułk Serbsko-Husarski (wcześniej jednostka „Oplot”) nawiązujący do osiemnastowiecznej jednostki, składającej się m.in. z Serbów i ukraińskich Kozaków w ramach Rosyjskiej Imperialnej Armii (Zivanovic, 2018).

Serbskich bojowników cechuje wysoki poziom wyszkolenia wojskowego, co wynika z tego, że w większości są to osoby w przeszłości służące w jugosłowiańskiej/serbskiej armii lub innych strukturach paramilitarnych. Niektórzy zdobywali doświadczenie bojowe w trakcie konfliktów na Bałkanach, inni, jak np. Nikola Perović (obywatel Serbii i Francji), służyli w Afganistanie. W Brygadzie Międzynarodowej pełni funkcję instruktora, a za jego pośrednictwem rozwijana jest serbsko-francuska współpraca środowisk skrajnie prawicowych. Perović należy bowiem do radykalnego ruchu *Unité Continentale*, z pomocą którego zrekrutowano wielu z ok. 35 bojowników francuskiego pochodzenia (Sautreuil, 2017, s. 91–97). Jednym z nich jest Guillaume Cuvelier, uhonorowany medalem męstwa przez Igora „Strielkowa” Girkina, byłego oficera Specnazu GRU i FSB,

twórcę struktur wojskowych separatystów, a także uczestnika wojny w Bośni i Hercegowinie w latach 90., gdzie walczył po stronie serbskiej. Po opuszczeniu Ukrainy Cuvelier starał się dostać do amerykańskiej armii, z kolei jego „towarzysze broni” brali udział w protestach „żółtych kamizelek” w Paryżu (Sheldon, 2019).

Serbscy bojownicy, podobnie jak ochotnicy z innych państw, podkreślają, że nie są najemnikami, lecz żołnierzami walczącymi w legalnych siłach zbrojnych. Chociaż zarabiają ok. 15 000 rubli (200 euro), zaznaczają, że są to niewielkie kwoty pozwalające jedynie na przetrwanie, a nie osiągnięcie korzyści finansowych. Warto jednak zaznaczyć, że niektórzy zostali zatrudnieni przez Grupę Wagnera – prywatną firm wojskową realizującą zadania na rzecz rosyjskiego wywiadu wojskowego (GRU). Podobny rozwój kariery wybrało wielu innych bojowników z innych państw, którzy tym samym zastąpili swoją ideologiczną motywację korzyściami finansowymi, jakie otrzymują za udział w konfliktach w Syrii, Libii, Sudanie, Republice Środkowej Afryki, Mozambiku (Bryjka, 2019).

Kontrakty z rosyjską PMC należy jednak uznać za konsekwencję, a nie przyczynę ich wyjazdu do Donbasu. Decydując się na udział w konflikcie, kierowali się indywidualnymi przesłankami, a spektrum wyznawanych przez nich skrajnych ideologii jest bardzo szerokie (m.in. ultranacjonalizm, rasizm, nazizm, faszyzm, antysemityzm, kontynentalizm, eurazjatyzm, panslawizm, antyliberalizm i in.). Trudno przy tym wskazać jeden model charakteryzujący wszystkich ochotników. Dominującym elementem jest z pewnością kwestionowanie demokracji i wartości liberalnych, antyamerykanizm, antysemityzm, wrogość wobec NATO i UE, prorosyjskość oraz podziw dla autorytaryzmu Władimira Putina (Legieć, 2017; Rękawek, 2015). Bojownicy walczący po stronie separatystów, odwołują się przy tym do ideologii panslawizmu, eurazjatyizmu i koncepcji *ruskiego mira*, których propagatorem jest rosyjski filozof i politolog Aleksander Dugin (Tolstoy, E. McCaffray, 2015, s. 25–30).

Kacper Rękawek w raporcie dla *Counter Extremism Project* podzielił zagranicznych bojowników walczących w Donbasie na trzy grupy: 1) „zaczynający od nowa” (*resetters*) – ochotnicy, którzy w samowolnych republikach starają się rozpocząć nową karierę, niemożliwą do realizacji w miejscu pochodzenia; 2) „duchy” (*ghosts*) – bojownicy powracający na linię frontu po regeneracji i uzupełnieniu funduszy w swoim państwie; 3) „poszukiwacze przygód” (*adventurers*) – zniecierpliwieni radykałowie, publicznie deklarujący chęć kontynuowania walki w kolejnych konfliktach (Rękawek, 2020, s. 18–21).

Serbscy bojownicy często podkreślają swoją solidarność z Rosjanami, odwołują się do „słowiańskiego braterstwa” i prawosławnej wspólnoty wyznaniowej łączącej oba narody. Łączy ich również negatywny stosunek do USA, NATO, UE, szeroko pojmowanego świata Zachodu i wartości liberalnych, w miejsce których promują ultrakonserwatyzm, eurazjanizm i panslawizm. Serbowie doceniają konsekwentne stanowisko Moskwy w sprawie Kosowa, którego secesja nastąpiła w 1999 r. po interwencji humanitarnej sił NATO. Swój udział w konflikcie w Donbasie postrzegają jako wsparcie dla narodu rosyjskiego walczącego z „faszystowską juntą wspieraną przez Stany Zjednoczone i UE”. Traktują to jako swego rodzaju „spłatę długu” wobec Rosji, za analogiczne wsparcie udzielone Serbom w wojnie domowej w Bośni i Hercegowinie (1992–1995). Należy podkreślić, że oprócz 3–5 tys. islamskich ochotników wspierających muzułmańskich Boszniaków⁴, w konflikcie tym brali udział również Rosjanie walczący po stronie prawosławnych Serbów oraz Ukraińcy wspierający katolickich Chorwatów. Tym samym już w latach 90. Bośnia (podobnie jak Abchazja i Górski Karabach) stały się zastępczym polem bitwy (*proxy battlefield*) dla dwóch narodów słowiańskich. Warto zaznaczyć, że Rosjanie wyjeżdżający wówczas na Bałkany i Kaukaz byli werbowani przez firmę ochroniarską Rubikon, kontrolowaną przez rosyjską Federalną Służbę Kontrwywiadu (FSK) – od 1995 r. znaną jako Federalna Służba Bezpieczeństwa (FSB). Ukraińcy natomiast należeli do nacjonalistycznej organizacji UNA-UNSO. Rosyjscy i ukraińscy ochotnicy zazwyczaj wspierali przeciwne strony konfliktów na obszarze poradzieckim, wyjątkiem jest jednak ich wspólny udział po stronie separatystycznej Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej. W 1992 r. obie grupy etniczne opowiedziały się po stronie swoich rodaków sprzeciwiających się

⁴ Islamscy ochotnicy pochodzili m.in. z Arabii Saudyjskiej, Pakistanu, Turcji, Algierii, Afganistanu, Egiptu, Sudanu, Iranu i Syrii. Wśród nich znajdowali się weterani walk w Afganistanie, członkowie organizacji terrorystycznych (Al-Kaidy, Islamskiej Grupy Zbrojnej, Hezbollahu, Hamasu, Gama El-Islamiji), a także zradykalizowani muzułmanie z państw zachodnich. Pierwsi zostali zwerbowani w 1992 r. przez wicepremiera sarajewskiego rządu Muhameda Čengicia, wysłanego do Turcji z zadaniem zdobycia broni, amunicji i bojowników. Skalę nielegalnych przepływów uzbrojenia i ochotników do ogarniętej wojną Bośni obrazuje działalność sudańskiej organizacji *Third World Relief Agency* (TWRA) pośredniczącej w transferze środków finansowych i uzbrojenia z Iranu, Turcji, Arabii Saudyjskiej, Sudanu, Pakistanu i Malezji do BiH. Łączna suma darowizn w latach 1992–1996 wyniosła ok. 2,5 mld USD. Ważną rolę w całym procederze odgrywał m.in. Osama bin Laden, który w 1992 r. pod przykryciem pomocy humanitarnej dostarczył na Bałkany 130 ton sprzętu wojskowego z Sudanu. Obok TWRA na Bałkanach funkcjonowały inne organizacje pozarządowe (oficjalnie zajmujące się działalnością charytatywną i humanitarną), które pośredniczyły w procesie zaopatrywania i finansowania muzułmańskich bojowników w Bośni, Kosowie i Macedonii (m.in. *Muwafq, Al-Haramayn, Global Relief Foundation*) (Hajdinak, 2002, s. 10-11).

integracji Mołdawii z Rumunią (Secrieru, 2017, s. 108–124). Trwający konflikt w Donbasie przyciągnął również uwagę ok. 30–60 Chorwatów walczących w szeregach ukraińskiego batalionu „Azow” o neofaszystowskim profilu ideologicznym (Colborne, 2019; The Soufan Group, 2019, s. 29). Podobnie jak ich serbscy odpowiednicy, udział w konflikcie traktują jako wyraz wsparcia i wdzięczności za zaangażowanie ukraińskich bojowników po stronie Chorwatów w trakcie wojen bałkańskich. Tym samym wschodnia część Ukrainy, podobnie jak w latach 90. Bośnia, jest zastępczym polem bitwy dla bałkańskich radykałów odwołujących się do tradycji ustaszy i czetników. Podobną motywację (walka przeciwko Serbom) towarzyszy 10–20 Albańczykom (w tym obywatelom Kosowa) wspierającym oddziały ukraińskie (*Albanian...*, 2014).

Do walk na południowym wschodzie Ukrainy Serbowie rekrutowani są za pośrednictwem stowarzyszeń zrzeszających rosyjskich Kozaków i serbskich czetników, które ze sobą współpracują. Punktami werbunkowymi są organizacje ultranacjonalistyczne (np. *Ravnogorski Movement*) oraz utworzona specjalnie w tym celu rosyjska organizacja *Kosovsky Front*, na której czele stoi rosyjski weteran wojny w Bośni Aleksandr Kravchenko. Trasa przerzutu ochotników to podróż samolotem z Belgradu do Moskwy, skąd rekruci jadą autobusem do Rosowa nad Donem, gdzie odbywają szkolenie, zostają wyposażeni w uzbrojenie i sprzęt, a następnie przetransportowani do Donbasu (Stelmakh, Kholodov, 2017). Za rekrutację Serbów odpowiada m.in. Bratislav Živković – 43-letni sympatyk Rosji Władimira Putina i uczestnik walk na wschodzie Ukrainy. W sierpniu 2018 r. Živković został aresztowany w miejscowości Kruševac na południu Serbii, jednak w czerwcu 2019 r. serbska prokuratura zawiesiła postępowanie bez podawania przyczyn, a oskarżony wrócił do Donbasu. Taka decyzja nie może wynikać z braku dowodów przeciwko Živkovićowi, których jest wiele. Należy ją zatem uznać za decyzję polityczną. Perspektywa swego rodzaju „nietykalności” i „bezkarności”, wynikająca z pasywnej postawy władz w Belgradzie, zachęca serbskich radykałów do zasilania szeregów separatystów. Swoją aktywność werbunkową Živković prowadził na obszarze Serbii, Czarnogóry oraz Bośni i Hercegowiny. W odpowiedzi władze w Podgoricy i Sarajewie wydały mu zakaz wjazdu na terytorium swych państw. W 2017 r. Živković został wydalony z Rumunii (z 15-letnim zakazem wjazdu), gdzie podejrzewano go o szpiegostwo, ponieważ przejawiał duże zainteresowanie instalacjami wojskowymi NATO rozmieszczonymi na południowym wschodzie tego państwa.

Władze w Belgradzie zdają się prezentować ambiwalentną postawę wobec zagranicznych bojowników. Co prawda, od 2014 r. prezydent Serbii Aleksandar Vučić nawołuje do powrotu obywateli, którzy wyjechali do Donbasu, określając ich udział w walkach „działaniem na szkodę państwa”, jednak władze w Kijowie krytykują Belgrad za brak podjęcia niezbędnych działań na rzecz powstrzymania tego zjawiska. W odpowiedzi Vučić skrytykował Kijów za „tolerowanie chorwackich bojowników walczących po stronie ukraińskiej”. W 2014 r. Serbia przyjęła ustawę zakazującą swoim obywatelom udziału w formacjach paramilitarnych i walkach zbrojnych na obszarze innych państw (z wyłączeniem oficjalnym misji pod auspicjami organizacji międzynarodowych, których Serbia jest członkiem). Kara za nieprzestrzeganie prawa wynosi od sześciu miesięcy do pięciu lat więzienia. Podobne rozwiązania przyjęto zresztą w Bośni i Hercegowinie, skąd pochodzi część Serbów walczących w Donbasie (głównie z Republiki Serbskiej). W latach 2015–2019 za udział w walkach w strukturach nielegalnych formacji zbrojnych skazano 45 Serbów (Mujkic, 2019; Murauskaite, 2020, s. 17). Wszyscy przyznali się do winy, co uznano za okoliczności łagodzące i skazano ich na zaledwie 6 miesięcy aresztu domowego lub 2–3 lata wyroku w zawieszeniu. Tego rodzaju środki represji nie powstrzymały wielu z nich do powrotu do Donbasu po odbyciu kary. Jednym z przykładów tego jest Stevan Milosevic, który mimo wyroku (5 lat pozbawienia wolności w zawieszeniu) powrócił na front, gdzie został odznaczony „za ochronę Noworosji” przez wspomnianego wcześniej Igora „Strielkowa” Girkina (Zivanovic, 2020).

Należy zwrócić uwagę na to, że państwa regionu stosują podwójne standardy wobec FTF powracających z Bliskiego Wschodu i tych wracających z Ukrainy. O ile ci pierwsi są uważani za poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa, o tyle drudzy są traktowani mniej rygorystycznie. Rozbieżne podejście w tej sprawie obrazuje chociażby to, że w Bośni i Hercegowinie skazano 29 FTF walczących po stronie ISIS i zaledwie jednego ochotnika (Gavrilo Stevica) biorącego udział w walkach w Donbasie, który w dodatku został uniewinniony w marcu 2020 r. Chociaż prokuratura zarzucała mu najemnictwo (otrzymywać miał 500 euro miesięcznie) i dysponowała zdjęciami, na których oskarżony był na terenie Ługańska w mundurze prorosyjskiej formacji paramilitarnej, uznano, że „przedstawione dowody nie potwierdzają zarzucanych mu czynów” (Mujkic, 2020). Dla porównania wyroki za dołączenie do ISIS w poszczególnych państwach bałkańskich wynoszą średnio ok. 3,5 roku pozbawienia wolności.

Należy podkreślić, że kary te nie są zbyt rygorystyczne, biorąc pod uwagę to, że w państwach UE średnia wyroków za udział w nielegalnych formacjach zbrojnych wynosi 7 lat, a w USA 13,5 roku (Shtuni 2019, s. 20–21).

Takie podejście może mieć poważne konsekwencje dla bezpieczeństwa, czego przykładem jest próba przeprowadzenia w październiku 2016 r. zbrojnego przewrotu w Czarnogórze. Wykonawcami operacji rosyjskiego wywiadu wojskowego (GRU) byli serbscy nacjonaści (w tym weterani walk w Donbasie), którzy we współpracy z prorosyjskimi politykami opozycji (Demokratyczny Front) mieli przejąć władzę i uniemożliwić akcesję tego państwa do NATO. Specjalna jednostka GRU 29155 wydała na ten cel 200 tys. euro, które przekazano wykonawcom na zakup uzbrojenia oraz szyfrowanych środków łączności. Jednym ze spiskowców był Aleksandar Sindelić – serbski nacjonalista i weteran walk w Donbasie. W ramach operacji pełnił on funkcję łącznika między jej wykonawcami a oficerami GRU. W przypadku powodzenia pierwszej fazy operacji (zajęcie parlamentu) nacjonaści mieli zostać wsparci przez oddział rosyjskiego Specnazu (ok. 50 osób, które miały przedostać się do Czarnogóry z Serbii przez góry) i wesprzeć puczystów w walkach z czarnogórskimi siłami bezpieczeństwa (Bechev 2018; Bryka 2017, s. 8–10). Fiasko tej operacji zaprzepaściło plany Kremla dotyczące zablokowania członkostwa Czarnogóry w NATO, a także udostępnienia rosyjskiej marynarce wojennej portów w Barze i Kotorze. W dalszym ciągu jednak państwo to jest narażone na wywrotową aktywność rosyjskich *proxies*, np. Bałkańskiego Wojska Kozackiego (*Balkanska Kozacka Vojska* – BKV), którego członkowie uczestniczyli w próbie zbrojnego przewrotu. Przywódcą tej formacji jest zresztą kozacki generał Wiktor Zaplatin, weteran wojen na Bałkanach, a także konfliktów w Naddniestrzu i Abchazji (Bajrović, Garčević, Kraemer, 2018).

Wnioski – konsekwencje dla bezpieczeństwa regionu

Po raz pierwszy od wojny w Bośni i Hercegowinie w latach 90. fenomen zagranicznych bojowników motywowanych skrajną ideologią nacjonalistyczną należy traktować jako zagrożenie bezpieczeństwa europejskiego. W przypadku FTF powracających z Ukrainy istnieje ryzyko ich operacyjnego wykorzystania przez rosyjskie służby specjalne do prowadzenia działań hybrydowych w innych państwach regionu, np. w Bośni i Hercegowinie, gdzie występują silne tendencje separatystyczne w Republice Serbskiej. Państwo jest podzielone politycznie w sprawie członkostwa państwa w NATO. O ile boszniackie i chorwackie elity

polityczne przejawiają transatlantyckie aspiracje, o tyle członkostwu w sojuszu sprzeciwiają się Serbowie z Miloradem Dodikiem na czele. Władze Republiki Serbskiej uważają, że państwo powinno pozostać neutralne i jednocześnie grożą secesją. Sytuacja ta może zostać wykorzystana przez rosyjskie służby specjalne do zablokowania ewentualnego członkostwa Bośni w NATO poprzez wspieranie serbskiego separatyzmu. W tym kontekście za niepokojące należy uznać m.in.: 1) organizowanie serbskich struktur paramilitarnych, takich jak np. „Serbski Honor” (serb. *Srbska čast*) w Bośni, szkolonych od 2012 r. przez funkcjonariuszy FSB, GRU i żołnierzy Specnazu w Rosyjsko-Serbskim Centrum Humanitarnym znajdującym się w miejscowości Niš na terytorium Serbii; 2) dozbrajanie sił wewnętrznych Republiki Serbskiej (w 2018 r. Rosja dostarczyła 2,5 tys. karabinów). Na uwagę zasługuje fakt, iż oddziały odpowiedzialne za „utrzymanie porządku wewnętrznego” dysponują także rosyjskimi systemami przeciwlotniczymi 9K38 Igła (Bajrović, Kraemer, Suljagić, 2018).

Osoby kierujące się skrajną ideologią (np. ultranacjonalistyczną czy neofaszystowską) mogą także przygotowywać ataki terrorystyczne na wzór Andreasa Brevika, odpowiedzialnego zamachy w Oslo i na wyspie Utøya w Norwegii (2011), czy Australijczyka Brentona Tarranta, sprawcy zamachów na meczety w Christchurch w Nowej Zelandii (2019) – domniemanego weterana walk w Donbasie po stronie ukraińskiej. Warto zauważyć, że np. w Stanach Zjednoczonych ekstremiści motywowani ideologią skrajnie prawicową odpowiadają za 73% ataków prowadzących do ofiar śmiertelnych w latach 2001–2016. Islamscy radykałowie natomiast są odpowiedzialni za 27% tego rodzaju incydentów (The Soufan Group, 2019, s. 10). Podobną tendencję można zaobserwować w Niemczech, gdzie w 2016 r. odnotowano (w stosunku do roku 2014) wzrost o 2,2 tys. oficjalnych członków radykalnych ugrupowań prawicowych (łącznie 23,9 tys.), a także wzrost o 5,9 tys. liczby popełnianych przez nich aktów przemocy (łącznie 22,5 tys.) (Bryjka, 2018, s. 175). Zwiększona aktywność białych suprematystów może mieć negatywny wpływ na stabilność Bałkanów Zachodnich, biorąc pod uwagę np. rolę skrajnie prawicowych ugrupowań serbskich w rozwój międzynarodowego ruchu identytaryzmu (*Identitarian movement*) (Vio, 2019).

Zagraniczni bojownicy powracający z walk na Ukrainie mogą stanowić podobne zagrożenie jak weterani walk na Bliskim Wschodzie. W czerwcu 2016 r. na polsko-ukraińskiej granicy SBU zatrzymało Francuza planującego przeprowadzić ataki terrorystyczne w trakcie piłkarskich mistrzostw Europy odbywających się

we Francji. Zatrzymany usiłował przemycić 5 karabinów automatycznych, 5 tys. sztuk amunicji, dwa granatniki (RPG), 18 pocisków do tej broni, 125 kg trotylu, a także 100 detonatorów i 20 kominiarek, które pozyskał na Ukrainie (Polska Agencja Prasowa, 2016). Z kolei w lipcu 2019 r. włoska policja zatrzymała trzech członków neofaszystowskiej grupy powiązanej z prorosyjskimi separatystami. Pochodzący z Włoch, Mołdawii i Albanii weterani walk w Donbasie dysponowali pokaźnym arsenałem uzbrojenia (w tym rakieta powietrze-powietrze) (Hume, 2019). Zagraniczni ochotnicy walczący w Donbasie nawiązują międzynarodowe kontakty z ekstremistycznymi ugrupowaniami paramilitarnymi, np. Rosyjskim Ruchem Imperialnym (*Russian Imperial Movement – RIM*), który w kwietniu 2020 r. został uznany przez Stany Zjednoczone za organizację terrorystyczną. Członkowie RIM nie tylko są zaangażowani w rebelię na wschodzie Ukrainy, ale także szkolą inne organizacje ultranacjonalistyczne – współpracują m.in. ze skandynawskim Nordyckim Ruchem Oporu, białymi suprematystami w USA i skrajnie prawicowymi ekstremistami w Europie (Furlong, 2020). W ten sposób powstaje nieformalna międzynarodowa sieć organizacji nacjonalistycznych skłonnych do stosowania przemocy politycznej.

Lekceważenie problemu zagranicznych bojowników-terrorystów może mieć poważne konsekwencje dla bezpieczeństwa Bałkanów Zachodnich, ponieważ łączy się z innymi zagrożeniami, takimi jak przestępczość zorganizowana czy handel bronią. Region jest ważnym źródłem nielegalnego pozyskiwania uzbrojenia przemycanego w strefy konfliktów. Według śledztwa przeprowadzonego przez *Balkan Investigative Reporting Network* i *Organised Crime and Corruption Reporting Project* w latach 2012–2015 przez Bałkany na Bliski Wschód trafiło (drogą lotniczą i morską) uzbrojenie o wartości 1,2 mld EUR. Była to przede wszystkim broń lekka (m.in. karabinku AK-47, moździerze, granaty, wyrzutnie raket, broń przeciwpancerna, ciężkie karabiny maszynowe i zapasy amunicji) pochodząca z Bośni, Bułgarii, Chorwacji, Czech, Czarnogóry, Słowacji, Serbii i Rumunii, która trafiła do Arabii Saudyjskiej, Jordanii, ZEA, Turcji, skąd dostarczono ją różnego rodzaju grupom zbrojnym walczącym w Syrii, Jemenie i Libii (Angelovski, Marzouk, Patrucic, 2018; OCCRP, 2018). Broń z regionu była także wykorzystywana w zamachach terrorystycznych w Europie (np. w styczniu 2015 r. w zamachu na redakcję „Charlie Hebdo” w Paryżu użyto broni i amunicji pochodzącej z Bośni).

Nielegalny handel bronią (obok przemytu narkotyków) jest jednym z głównych obszarów aktywności zorganizowanych grup przestępczych działających na Bałkanach Zachodnich. Procederowi temu sprzyja słabość instytucji państwowych (zwłaszcza wysoki poziom korupcji) oraz geostrategiczne położenie względem szlaków przemytniczych i dostępność do portów morskich (The Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2019). Rola regionu WB6 w nielegalnym handlu bronią i materiałami wybuchowymi jest spuścizną konfliktów zbrojnych, jakie miały miejsce w latach 90. XX wieku. Wpływa to również na poziom militaryzacji społeczeństwa (wg danych ONZ 19,5% obywateli nielegalnie posiada broń). W rankingu *Small Arms Survey* państwa Bałkanów Zachodnich znajdują się wśród 25 państw, w których występuje najwyższy współczynnik posiadanej przez cywilów broni palnej na 100 osób. Czarnogóra i Serbia zajmują trzecie miejsce (po USA i Jemenie) – na 100 mieszkańców przypada tam 39,1 jednostek broni palnej. Bośnia i Hercegowina zajmuje miejsce dziesiąte (31,2), Macedonia Północna dwunaste (29,8), a Kosowo siedemnaste (23,8) (Karp, 2018, s. 4).

Tak wysoki stopień uzbrojenia wśród ludności cywilnej, w połączeniu z napięciami na tle etnicznym i religijnym, działalnością organizacji ekstremistycznych oraz zaangażowaniem aktorów zewnętrznych (Rosji), generuje wysokie ryzyko wybuchu lokalnego konfliktu. Zagraniczni bojownicy-terrorysty powracający z Ukrainy mogą być przy tym „iskrą”, która podpali bałkańską „beczkę prochu”. Celem ataków serbskich nacjonalistów mogą być m.in. meczety, miejsca kultu religijnego, społeczność albańska, boszniacka i chorwacka, a także instytucje międzynarodowe. Działalność terrorystyczna, dywersyjna czy hybrydowa jednej z grup może przy tym wywołać reakcję innych środowisk radykalnych (np. islamskich), doprowadzając do samonapędzającej się spirali politycznej przemocy.

Bibliografia

- Ahram, A.L. (2011). *Proxy Warriors: The Rise and Fall of State-Sponsored Militias*. Stanford: Stanford University Press.
- Albanian volunteers fight in Ukraine against pro-Russian forces*. (2014, August 4). Independent.mk. Dostęp: <https://www.independent.mk/> [4.04.2020].
- Angelovski, I., Marzouk, L., Patrucic, M. (2018, July 27). Making a Killing: The 1.2 Billion Euro Arms Pipeline to Middle East. *Balkan Insight*. Dostęp: <https://balkaninsight.com/2016/07/27/making-a-killing-the-1-2-billion-euro-arms-pipeline-to-middle-east-07-26-2016/> [17.10.2019].

- Bajrović, R., Garčević, V., Kraemer, R. (2018). *Hanging by a Thread: Russia's Strategy of Destabilization in Montenegro* (Russia Foreign Policy Papers). Philadelphia: Foreign Policy Research Institute. Dostęp: <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2018/07/kraemer-rfp5.pdf> [15.02.2020].
- Bajrović, R., Kraemer, R., Suljagić, E. (2018). *Bosnia on the Chopping Block: The Potential for Violence and Steps to Prevent it*. Philadelphia: Foreign Policy Research Institute. Dostęp: <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2018/03/UPDATED-Bosnia-2018.pdf> [15.02.2020].
- Barret, R. (2017). *Beyond The Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees*. New York: The Soufan Center. Dostęp: <https://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/11/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017-v3.pdf> [15.03.2020].
- Bechev, D. (2018). *The 2016 Coup Attempt in Montenegro: Is Russia's Balkans Footprint Expanding?* (Russia Foreign Policy Papers). Philadelphia: Foreign Policy Research Institute. Dostęp: <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2018/04/BechevFinal2018.pdf> [15.02.2020].
- Bryjka, F. (2017, October). Nationalism as a Tool of Russian Subversive Foreign Policy in the Western Balkans – a case of Montenegro. *Integrations. Magazine by Youth Section of the Euro-Atlantic Council of Slovenia*, 8–10.
- Bryjka, F. (2018). Rosyjskie „środki aktywne” w przestrzeni euroatlantyckiej. W: T. Grabińska, Z. Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo personalne a bezpieczeństwo strukturalne* (t. 6, s. 169–180). Wrocław: Akademia Wojsk Lądowych.
- Bryjka, F. (2019). *Raport specjalny: Rosyjscy „kontraktorzy” w służbie Kremla*. Warszawa: Warsaw Institute. Dostęp: <https://warsawinstitute.org/pl/rosyjscy-kontraktorzy-w-sluzbie-kremla/> [14.08.2019].
- Colborne, M. (2019). Croatia Key to Ukrainian Far-Right's International Ambitions. *Balkan Insight*. Dostęp: <https://balkaninsight.com/2019/07/18/croatia-key-to-ukrainian-far-rights-international-ambitions/> [18.07.2019].
- CTED Trends Report. (2018, March). *The Challenge of Returning and Relocating Foreign Terrorist Fighters: Research Perspectives*. Counter-Terrorism Committee Executive Directorate. Dostęp: <https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2018/04/CTED-Trends-Report-March-2018.pdf> [4.03.2020].
- Dan Richardson, R. (1982). *Comintern Army: The International Brigades and the Spanish Civil War*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Davenport, N. (Ed.). (2017). *Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families*. Radicalisation Awareness Network – Centre of Excellence. Dostęp: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_en.pdf [8.12.2019].
- Free Russia. (2015). *Putin. War*. Raport oparty na materiałach Borysa Niemcowa. Dostęp: <https://www.4freerussia.org/> [17.11.2015].
- Furlong, R. (2020, April 26). The Gun-Toting Tsarists Washington Calls Terrorists. *Radio Free Europe*. Dostęp: <https://www.rferl.org/a/the-gun-toting-tsarists-washington-calls-terrorists/30574960.html> [9.05.2020].
- Ganor, B. (2002). Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist another Man's Freedom Fighter? *Police Practice and Research*, 3(4), 287–304. DOI: <https://doi.org/10.1080/1561426022000032060>.

- Gunaranta, R. (2003). *Inside Al Qaeda. Global Network of Terror*. New York: Berkley Trade.
- Hajdinak, M. (2002). *Smuggling in Southeast Europe. The Yugoslav Wars and the Development of Regional Criminal Networks in the Balkans* (CSD Report 10). Sofia: Center for the Study of Democracy. Dostęp: https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2002/2002_02_ENG_Smuggling_in_Southeast_Europe.pdf [15.02.2020].
- Hegghammer, T. (2011). The Rise of Muslim Foreign Fighters. Islam and the Globalization of Jihad. *International Security*, 35(3), 53–94. DOI: https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00023.
- Hegghammer, T. (2013). Should I Stay or Should I Go? Explaining Variation in Western Jihadists' Choice Between Domestic and Foreign Fighting. *American Political Science Review*, 107(1), 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055412000615>.
- Hughes, G. (2014). *My Enemy's Enemy. Proxy Warfare in International Politics*. Brighton–Portland–Toronto: Sussex Academic Press.
- Hume, T. (2019, July 16). Italian Police Found an 11-foot Missile and Nazi Propaganda During a Far-Right Raid. *Vice News*. Dostęp: https://www.vice.com/en_us/article/wjvm8y/italian-police-found-an-air-to-air-missile-and-nazi-propaganda-during-a-far-right-raidsomehow-it-gets-weirder [9.05.2020].
- Joffé, G. (2016). Global Jihad and Foreign Fighters. *Small Wars & Insurgencies*, 27(5), 800–816. DOI: <http://doi.org/10.1080/09592318.2016.1208284>.
- Karp, A. (2018). *Estimating Global Civilian-Held Firearms Numbers* (Briefing Paper June). Geneva: Small Arms Survey. Dostęp: <http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/T-Briefing-Papers/SAS-BP-Civilian-Firearms-Numbers.pdf> [15.03.2020].
- Konwencja Rady Europy o zapobieganiu terroryzmowi*, sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r. (Dz. U. 2008, nr 161, poz. 998).
- Legieć, A. (2019). Konsekwencje udziału zagranicznych bojowników w konflikcie ukraińsko-rosyjskim. *Biuletyn PISM*, 1898(150). Dostęp: https://www.pism.pl/publikacje/Konsekwencje_udzialu_zagranicznych_bojownikow_w_konflikcie_ukrainkorosyjskim [14.03.2020].
- Legieć A. (2017). Profiling Foreign Fighters in Eastern Ukraine – Theoretical Introduction. W: K. Rękawek (Ed.), *Not Only Syria? The Phenomenon of Foreign Fighters in a Comparative Perspective* (NATO Science for Peace and Security Series, vol. 134, p. 22–30). DOI: <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-757-3-22>.
- Malet, D. (2013). *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflicts*. New York: Oxford University Press.
- Malet, D. (2015). Foreign Fighter Mobilization and Persistence in a Global Context. *Terrorism and Political Violence*, 27(3), 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1080/09546553.2015.1032151>.
- Malet, D. (2016). *The Foreign Fighter Project*. Dostęp: http://davidmalet.com/uploads/Foreign_Fighter_Typology_2016.pdf [4.03.2020].
- Mishali-Ram, M. (2018). Foreign Fighters and Transnational Jihad in Syria. *Studies in Conflict & Terrorism*, 41(3), 169–190. DOI: <https://doi.org/10.1080/1057610X.2017.1283198>.
- Mujkic, S. (2019). Ukraine War Veterans Bind Russia and Bosnian Serbs. *Balkan Insight*. Dostęp: <https://balkaninsight.com/2019/05/22/ukraine-war-veterans-bind-russia-and-bosnian-serbs/> [22.05.2019].
- Mujkic, S. (2020). Bosnian Acquitted of Going to Fight in Ukrainian Conflict. *Balkan Insight*. Dostęp: <https://balkaninsight.com/2020/03/10/gavrilo-stevic-acquitted-of-charges-for-fighting-in-ukraine/> [10.03.2020].

- Mumford A. (2013). *Proxy Warfare. War and Conflict in the Modern World*. Cambridge: Polity Press.
- Murauskaitė, E.E. (2020). *Foreign Fighters in Ukraine: Assessing Potential Risks*. Vilnius: Vilnius Institute for Policy Analysis. Dostęp: <https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/02/FOREIGN-FIGHTERS-IN-UKRAINE-ASSESSING-POTENTIAL-RISKS.pdf> [10.05.2020]
- OCCRP. (2018). *Making a Killing*. Organized Crime and Corruption Reporting Project. Dostęp: <https://www.occrp.org/en/makingakilling/> [17.10.2018].
- Polska Agencja Prasowa. (2016, 16 czerwca). *Władze Ukrainy: zatrzymany Francuz planował 15 ataków podczas Euro 2016*. Dostęp: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C536273%2Cwladze-ukrainy-zatrzymany-francuz-planowal-15-atakow-podczas-euro-2016.html> [09.05.2020].
- Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)* (1977, June 8). Dostęp: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf [10.02.2020].
- Protokół dodatkowy do konwencji Rady Europy o zapobieganiu terroryzmowi z 22 października 2015 r.* (Dz. Urz. Unii Europejskiej L 159/17 z 22.06.2018). Dostęp: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22018A0622\(02\)&from=ES](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22018A0622(02)&from=ES) [12.02.2020].
- Rauta, V. (2016). Proxy agents, auxiliary forces and sovereign defection: assessing the outcomes of using nonstate actors in civil conflicts. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(1), 91–111. DOI: <https://doi.org/10.1080/14683857.2016.1148416>.
- Rękawek, K. (2015). *Neither “NATO’s Foreign Legion” Nor the “Donbass International Brigades” (Where Are All the) Foreign Fighters in Ukraine?* (PISM Policy Paper, No. 6 (108)). Dostęp: https://www.pism.pl/publikacje/PISM_Policy_Paper_nr_6_108__Neither__NATO_s__Foreign_Legion__Nor_the__Donbass_International_Brigades___Where_Are_All_the__Foreign_Fighters_in_Ukraine [15.02.2020].
- Rękawek, K. (2020). *Career Break or a New Career? Extremist Foreign Fighters in Ukraine*. Berlin: Counter Extremism Project. Dostęp: https://www.counterextremism.com/sites/default/files/CEP%20Report_Career%20Break%20or%20a%20New%20Career_Extremist%20Foreign%20Fighters%20in%20Ukraine_April%202020.pdf [9.05.2020].
- Ristic, M. (2014). Serbian Fighters Help Russian Brothers in Crimea. *Balkan Insight*. Dostęp: <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbian-fighters-head-to-crimea> [23.03.2020].
- Sautreuil, P. (2017). Meeting Them in the Field: A Closer Look at French Foreign Fighters in Ukraine. W: K. Rękawek (Ed.), *Not Only Syria? The Phenomenon of Foreign Fighters in a Comparative Perspective* (NATO Science for Peace and Security Series, vol. 134, p. 91–97). DOI: <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-757-3-91>.
- Secieru, S. (2017). Come and Go: Trajectories of Foreign Fighters in and out of Moldova. W: K. Rękawek (Ed.), *Not Only Syria? The Phenomenon of Foreign Fighters in a Comparative Perspective* (NATO Science for Peace and Security Series, vol. 134, p. 108–124). DOI: <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-757-3-108>.
- Security Council Resolution 2178*. (2014). Adopted by the Security Council at its 7272nd meeting, on 24 September 2014, S/RES/2178. New York: United Nations Security Council. Dostęp: <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/2178-%282014%29> [4.03.2020].
- Security Council Resolution 2396*. (2017). Adopted by the Security Council at its 8148th meeting, on 21 December 2017, S/RES/2396. New York: United Nations Security Council. Dostęp: <https://www.un.org/securitycouncil/content/sres23962017> [4.03.2020].

- Sheldon, M. (2019). *The Small World of French Foreign Fighters*. Atlantic Council's Digital Forensic Research Lab. Dostęp: <https://medium.com/dfrlab/the-small-world-of-french-foreign-fighters-f53799ee3673> [4.02.2019].
- Shtuni, A. (2019). Western Balkans Foreign Fighters and Homegrown Jihadis: Trends and Implications. *CTC Sentinel*, 12(7), 18–24. Dostęp: <https://ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2019/08/CTC-SENTINEL-072019.pdf> [15.02.2020].
- Stelmakh, A., Kholodov, P. (2017). *How Russia recruits Serbian mercenaries into the ranks of its fighters in Donbas*. Dostęp: <http://euromaidanpress.com/2017/10/30/how-russia-recruits-serbian-mercenaries-into-the-ranks-of-its-fighters-in-donbas/> [30.10.2019].
- Sukhankin, S. (2019, 9 October). *Foreign Mercenaries, Irregulars and 'Volunteers': Non-Russians in Russia's Wars*. Washington: Jamestown Foundation. Dostęp: <https://jamestown.org/program/foreign-mercenaries-irregulars-and-volunteers-non-russians-in-russias-wars/> [14.01.2020].
- The Global Initiative Against Transnational Organized Crime. (2019). *Hotspots of Organized Crime in the Western Balkans. Local vulnerabilities in a regional context*. Geneva. Dostęp: <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2019/05/Hotspots-Report-English-13Jun1110-Web.pdf> [15.02.2020].
- The Soufan Group. (2019). *White Supremacy Extremism: The Transnational Rise of the Violent White Supremacist Movement*. New York: The Soufan Center. Dostęp: <https://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2019/09/Report-by-The-Soufan-Center-White-Supremacy-Extremism-The-Transnational-Rise-of-The-Violent-White-Supremacist-Movement.pdf> [12.02.2020].
- Tolstoy, A., McCaffray, E. (2015). MIND GAMES: Alexander Dugin and Russia's War of Ideas. *World Affairs*, 177(6), 25–30. Dostęp: <https://www.jstor.org/stable/43555266?seq=1> [12.02.2020].
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2019). *Foreign Terrorist Fighters. Manual for Judicial Training Institutes South-Eastern Europe*. Vienna: United Nations. Dostęp: https://www.unodc.org/documents/frontpage/2017/Foreign_Terrorist_Fighters.pdf [5.03.2020].
- United Nations Secretary General (2019, February 1). *Eighth report of the Secretary-General on the threat posed by ISIL (Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threat (S/2019/103)*. Dostęp: <https://www.un.org/counterterrorism/eighth-report-secretary-general-threat-posed-isil-da%E2%80%99esh-international-peace-and-security-and-range> [26.02.2020].
- Vio, E. (2019). 'Young Patriots': Serbia's Role in the European Far-right. *Balkan Insight*. Dostęp: <https://balkaninsight.com/2019/11/19/young-patriots-serbias-role-in-the-european-far-right/> [15.06.2019].
- Zivanovic, M. (2018) Donbass Brothers: How Serbian Fighters Were Deployed in Ukraine, *Balkan Insight*. Dostęp: www.balkaninsight.com/2018/12/13/donbass-brothers-how-serbian-fighters-were-deployed-in-ukraine-12-12-2018/ [15.06.2019].
- Zivanovic, M. (2020). Serb Awarded for Fighting for Pro-Russian Forces in Ukraine. *Balkan Insight*. Dostęp: <https://balkaninsight.com/2020/01/21/serb-awarded-for-fighting-for-pro-russian-forces-in-ukraine/> [21.02.2020].
- Zivanovic, M., Mujkic, S. (2019). Serbian Nationalist Flaunts Freedom with Ukraine Call to Arms. *Balkan Insight*. Dostęp: <https://balkaninsight.com/2019/06/14/serbian-nationalist-flaunts-freedom-with-ukraine-call-to-arms/> [14.06.2019].